

ŠKOLA BEZ PRAVIDEL

UŽ NENÍ ŠKOLA

Ve sborovnách se o tom hovoří i mlčí, problém ale zůstává

Tohle téma vzali organizátoři nedávné brněnské konference skutečně ze života. Škola s pravidly, limity a rituály. Potřebujeme takovou? Z rozhovorů s pedagogy škol různých stupňů v poslední době vyplývá, že nejspíš ano. Jen odpověď na otázku jak to zařídit je někde v nedohlednu.

Nenašla ji ani konference, která se na toto téma konala závěrem uplynulého školního roku v Brně. I když se o to všichni zúčastnění snažili. Ale někdy je možná lepší napovědět, vyvolat debatu než šít horkou jehlou. Konferenci uspořádala vzdělávací agentura INFRA ve spolupráci s Asociací pedagogů základních škol ČR. V pořadí už byla pátá.

„Náměty všech našich konferencí vycházejí z aktuálního dění ve školách, z toho, o čem se ve sborovnách mluví,“ dozvěděli jsme se od Jana Krátzera, jednatele agentury INFRA, která se zabývá nejen dalším vzděláváním pedagogů, ale také vydáváním metodických materiálů pro školy, mimo jiné je to například KAFOMET. „Hovoříme s učiteli, ptáme se jich na názory, jindy téma vyplyne samo z aktuálního dění. Tentokrát si o ně učitelé základních škol vysloveně řekli. Před časem jsme totiž uspořádali obdobnou konferenci pro mateřské školy. Když si pedagogové ze základních v naší nabídce přečetli její název Život s pravidly, limity a rituály, projevili zájem. Tohle že potřebují taky.“

Do Brna se sjelo na 150 pedagogů ze základních škol, zhruba 60 % z Moravy, zbývajících 40 % z různých koutů Čech, také až od Karlových Varů. S nejnovějšími výzkumy, poznatky a zkušenostmi je seznamovali odborníci z oblasti pedagogiky, psychologie, speciální pedagogiky a psychoterapie.

Co se učitelů nejvíc dotýká

„Pokud mohu soudit podle ohlasů z konference, tak je to nastavování limitů nejen u žáků ve školním prostředí, ale i v rodinách. Mluvila o něm klinická psycholožka Lidmila Pekařová,“ prozradil J. Krátzer. „Učitelé reagovali zejména na informace o důsledcích bezlimitní výchovy. Řada rodičů výchovu svých dětí nezvládá, nebo ji prostě nepovažují za hodnou většího zřetele. Problémy se pak přenášejí do školy. V debatě učitelé zdůrazňovali, že problémy se objeví zákonitě v oka-

mžiku, když rodiče nerespektují pravidla nastavená školou. Děti to velice dobře vnímají a odtud se pak odvíjí jejich vztah nejen k pedagogům jako autoritám, ale ke vzdělávání vůbec. Učitelé jsou mnohdy bezmocní. Někdy stačí, aby se například při třídní schůzce objevil jeden rodič, který nehodlá akceptovat pravidla třídního učitele, a problém je na světě.“

Chtě nechtě vás napadne otázka, jestli jsou učitelé ochotni podívat se kritickými očima také na sebe. Na své chování, na přístup k žákům, na komunikaci s rodiči.

” *Role školy jako instituce, která přivádí mladé do společnosti a učí je se v ní orientovat, je zpochybnována.*

„Řekl bych, že ano, ale vnímám to jako běh na dlouhou trať. Rodiče i učitelé by si měli uvědomit, jaké jsou jejich kompetence ve vztahu k výchově dětí. Kdo za co a kdy nese odpovědnost. Tady je základ.“

Jedno je jasné – výchova začíná v rodině. Ta za ni ostatně nese také plnou odpovědnost. Když dítě nastoupí do školy, už by mělo mít základní pravidla vstřípená, mělo by znát mantinely chování vůči dospělým i vrstevníkům. Bohužel, vždycky tomu tak není. Co potom s tím? Má cenu hledat vinu, nebo spíš cestu k nápravě?

Kdo je nastavuje?

Je to přece dané. Aspoň teoreticky určitě. Základní pravidla stanovuje samozřejmě zákon. Měla by být nepřekročitelná. Jenže kde je každodenní realita? Ne nadarmo se říká, kolik právníků, tolik výkladů zákona. Nejasná pravidla učitelům vadí. V praxi se totiž setkávají s tím, že i když jsou přesvědčeni, že ze zákona je pravda na jejich straně, stejně prohrávají. „Na školu si kdekdo došlápne – rodiče, zřizovatel, média. A s chutí,“ bývá slyšet ze všech stran.

„Prakticky jde pořád o jedno a to samé – pedagogové mívají problém s komunikací s rodiči. Střetávají se dva póly – výchova v rodině a ve škole. Učitelé to vnímají, ale často jsou bezradní. Na konferenci volali po úpravě zákonů, ale že by přicházeli s konkrétními návrhy, to ne,“ připustil J. Krátzer. „Před širším plénem spíš vznášejí dotazy.“

Možná i proto, že orientovat se v množství zákonů a hlavně jejich novel není někdy snadné. Jindy se učitelé soustředí především na tzv. školské zákony a ostatní jim unikají. Netuší, že i tam mohou najít pomoc.

„Například zákon o rodině jasně říká, že za výchovu a vzdělávání dětí jsou odpovědní rodiče. Pak je tu služba, kterou poskytuje škola, tedy služba vzdělávací. Takové je základní rozdělení karet,“ říká lektor a mentor Karel Tomek, jeden z účastníků konference. S kolegyní Annou Doubkovou, také lektorkou a mentorkou a zároveň ředitelkou o. p. s. Virtuální škola, na konferenci vystoupili s tématem „Kdo potřebuje ve škole pravidla?“

„Jenže právě to, že škola má v zákoně o rodině oporu, mnozí pedagogové nevědí,“ připomíná Anna Doubková. „Se zástupci žáků pak nejednají s dostatečným sebevědomím. Vždyť to jsou odborníci na pedagogiku, měli by si vědět rady! Tohle všechno se odráží například v jednání školské rady. Ne všude funguje tak, jak by měla. Sebevědomí učitelé se nebrání otevřené komunikaci, ani rodiče se nebojí pokládat otázky, které nemusejí být vždy příjemné. Diskuze může být živá, ale nesmí být dehonestující. Pro jednu ani pro druhou stranu. Kde spolu lidé

Anna Doubková: „Už deset let organizujeme ve společnosti INFRA studium pro koordinátory ŠVP, na němž se pravidelně setkáváme s učiteli z různých koutů republiky. Víme, že téma pravidel a určitého řádu, který by měl ve škole být, učitele trápí. Rodiče, kteří se domnívají, že moderní škola by pravidla mít neměla, se hluboce mylí: Učitelé potřebují, aby jim někdo potvrdil, že pravidla, limity a rituály jsou pro život školy důležité, že musejí být jeho součástí.“

SaMba / Shutterstock

nejdou schopni mluvit na rovinu, školská rada jako by nebyla. Je to ryze formální záležitost.

Právě proto, že rodiče nesou za výchovu a vzdělávání svých dětí odpovědnost, mají možnost vyjadřovat se k mnohému, co se děje ve škole. Proto například školní řád podléhá schvalování radou školy, v níž zasedají vedle pedagogů a zástupců zřizovatele i rodiče. Proto se seznamují se školním vzdělávacím programem. Nemůžeme říci, že zákon nadržuje té či oné straně, jak se leckdy traduje. Například §§ 21 a 22 školského zákona, které hovoří o právech a povinnostech žáků a studentů, jsou – pokud jde o počet jejich bodů – v podstatě vyvážené. Nabízí se však otázka, jestli v tomto případě naplňování zákona leckdy nevázne.

Na jednu věc bychom ale neměli zapomínat. Hlavním cílem nemá být soutěžení. Kdo má větší právo, co kdo udělal, co kdo zanedbal. Tudy cesta nevede. Ta je podle mých zkušeností jediná: skutečná spolupráce rodičů, školy, poradenských zařízení.“

Normy uvnitř školy

Každá si určuje, jaké budou. Čím by se měli řídit lidé, kteří se ve škole setkávají. Dospělí i děti, pedagogové i nepedagogové. Pedagogická pravidla školy určuje ŠVP vytvořený v rámci, který zformulovalo ministerstvo školství. Zásadním pravidlem pro chování a jednání je školní řád. Ten už si sestavuje škola sama. Měl by jasně říkat, co kdo má, co kdo musí a co kdo může.

„Tady se ale skrývá jedno velké nebezpečí,“ upozorňuje Karel Tomek. „Pokud nejsou na tvorbě školního řádu zaanga-

Karel Tomek: Pedagogům by možná pomohlo, kdyby MŠMT vydalo metodické sdělení, jasný pokyn, jak se má škola chovat, co může a nemůže z hlediska právního zastupování žáků. Škola své právníky na rozdíl od některých rodičů nemá. Ředitel je určitě znalý školských právních předpisů, ale v občanskoprávních sporech se nemusí orientovat. Leckdy si není jistý, jestli se vůbec má, nebo nemá s právníkem zastupujícím rodiče žáka bavit, aby se všechno neobrátilo proti němu.“

žovaní žáci, nevnímají pravidla jako svoje. Školní řád je pro ně prázdným pojmem. Nefunguje. Své role se musejí ujmout všichni zúčastnění, mohu to potvrdit z vlastní zkušenosti učitele i ředitele. Bylo to tak vždycky a platí to i dneska. Jakmile se objeví jakákoliv nerovnováha, vnikne do školy chaos. A ten jí rozhodně nesevďčí.“

Na jeho názor navázala Anna Doubková: „Setkávám se s tím, že si učitelé stěžují na nesrovnalosti mezi školním řádem a pravidly jednotlivých tříd. Když chybí propojení, je to špatně. Na to je třeba dbát. Jestliže ve škole existují dvě závazné normy, které spolu nesouvisejí, dostávají se obě do pozice velmi formálního dokumentu.“

Ještě jedna – a velice důležitá – návaznost by tu měla být. Totiž propojení školních pravidel s pravidly společnosti. Karel Tomek však upozorňuje na to, že právě tady někdy učitelé krácejí po velmi tenkém ledě. „Řeknu to banálně: Když poru-

šíš pravidla ve škole, když se například dopustíš šikany nebo agrese vůči spolužákovi, musíš za to nést důsledky. Žák musí pochopit a zapsat si do paměti, že když se dopustí přestupku jako dospělý, bude za to také potrestán.“

Setkávání s realitou

Zmíněná konference se konala pod patronací Asociace pedagogů základních škol ČR (APZŠ ČR). Podobně jako ta loňská, která porovnávala výsledky dotazníků zabývajících se chováním žáků v rozmezí deseti let. Výsledky příliš lichotivé nebyly. Před rokem jsme o tom hovořili s Jaroslavem Šterclm, předsedou APZŠ ČR. Protože je zároveň zástupcem ředitelky ZŠ Pod Marjánkou v Praze 6, zajímalo nás, jak vnímá fakt, že učitelé čím dál tím víc volají po řádu, který by ve školách neměl chybět.

„Zvykli jsme si říkat, že pravidla vyžadují učitelé, ale oni je vyžadují také žáci, i když to tak někdy nevypadá. Mnozí mají rádi ustálené zvyky, mám to vyzkoušené lety praxe. V určitém prostředí, v určité situaci dokonce jasně nastavená pravidla a rituály dokážou navodit pohodový vzájemný vztah mezi učitelem a žáky, dávají klid pro práci.“ Učí chemii a biologii a přiznává, že určité rituály při výuce často využívá. Někdo může říct, že to je stereotyp, ale J. Štercl je přesvědčen, že žákům prospívá. „Když se najednou pustím trochu jinou cestou, použiji jinou metodu, žáci zpozorní. Uvedu jeden příklad z mnoha. Na začátku každé hodiny zadávám žákům opakování formou krátké samostatné práce. Dostanou třeba čtyři vzorečky, nebo čtyři otázky, nebo čtyři rovnice. Už na ně čekají, rituál považují za samozřejmý. Když jednou zadám jen

► dva úkoly, díví se: Proč? Měli jsme přece dostat čtyři. Jsou to milé chvílky, pozitivní pro mne i pro žáky. Dávají mi zajímavou zpětnou vazbu. Vedu k tomu naše učitele a hlavně studenty pedagogické fakulty, kteří k nám chodí na praxi.

Vyučuji také externě na gymnáziu Mensa, kde je systém vzdělávání založen na volnějších zásadách. Ale zároveň jsou studenti vedeni k velké odpovědnosti. Přiznávám se, že si tam hodiny vyložené užívám. Pracuji se studenty podobnými metodami, také tam používám rituály a reakce jsou velice podobné. Přitom studenti jsou už skoro dospělí, jednu třídu vedu plných sedm let a je to úžasná zkušenost.“

Zásady také pro dospělé

Pravidla musejí fungovat i ve sborovně. Nenajdete je ve školním řádu, bývají nepsaná, zato zažitá. „Vedení školy musí na učitele působit,“ je přesvědčený Jaroslav Štercl. „Škola dobře funguje proto, že se určité věci opakují. Když jsou rituály dobře nastavené a pravidelně opakované, vejdu učitelům do krve stejně jako žákům. U nás například v polovině každého měsíce kontroluji třídní knihy, a kolegové už s tím počítají. Když to někdy nestihnu, přijdou se zeptat: Dneska nebudete třídní knihy kontrolovat? Jsou to třeba jen drobnosti, ale vedou učitele k systematické práci. Když rituály seskládáte dohromady, zjistíte, že se sborovna ve svých aktivitách stále posunuje dopředu.“

Je možné použít systém pravidel a rituálů také pro rodiče? Bylo by to nejspíš velmi záslužné a hlavně ku prospěchu všem.

„Ovlivňovat rodiče je mnohem složitější,“ namítá J. Štercl. Pedagogové to zkoušejí spíš aktivitami takzvaně nad plán než vyžadováním nějakých povinností. „Rodiče našich žáků se například těší na pravidelné školní pikniky, přesněji na třídní pikniky. Jsme velká škola, uspořádat hromadnou akci pro pětadvacet tříd by bylo hodně obtížné. Jdeme proto cestou setkávání rodičů, dětí a učitelů jednotlivých tříd nebo ročníků. Když jsem jednou na jednání OPS, která organizuje sdružení rodičů žáků školy, nadhodil, že bychom mohli uvažovat o jiném modelu setkávání, ihned se ozvalo: Ale pikniky nerušte! Jistým rituálem jsou vlastně i pravidelné třídní schůzky, respektive dva konzultační dny, které dopředu vyhlásíme. Čas od času máme tendenci udělat pro ně nějakou akci navíc. Pozveme třeba odborníka ICT, aby jim vysvětlil, jaké nebezpečí hrozí dětem na Facebooku. Když ale rodiče nemají pocit, že se jich to bezprostředně týká, není – na rozdíl od pikniků – účast valná.“

Jaroslav Štercl je zkrátka přesvědčený, že škola pravidla a rituály potřebuje. „Jejich systém přináší do vzdělávání žáků spoustu nových poznatků včetně těch sociálních. V životě se přece některé věci

andras_csontos / Shutterstock

pořád opakují, až vám vejdu do krve. To jsou ty kompetence, o kterých tak často mluvíme, ale nedokážeme je pojmenovat. Učitelé to neradi slyší, ale tím, jak vedení školy vede učitele a učitelé působí na děti, vštěpujeme jim důležité sociální povědomí. Například že demokracie neznamená, že si budu dělat, co chci, ale naopak že demokracie funguje dobře jen při dobře nastavených pravidlech. To je jedna ze zásad mé pedagogické práce.“

Kdy hrozí rizika

Že by to bylo tak jednoduché? Nastavíme pravidla a bude vyhráno! Kdy by měli být pedagogové zvláště ostražití? Kde hrozí rizika...

„Nemáme to statisticky podložené, ale určitě nefungují dva momenty – neplnění školních povinností a narušování výuky nevhodným chováním,“ vysvětluje Karel Tomek. „Některí žáci mají dojem, že učení je zbytečné. Bohužel rodiče je v tom podporují. Jistý trend descholarizace se dokonce projevuje i mediálně. Role školy jako instituce, která přivádí mladé do společnosti a učí je se v ní orientovat, je zpochybňována. To, že má žák pracovat na nějakém zadání, přece není samoúčelné. Vzdělávací program sleduje přesně stanovené cíle. Nikdo nemůže pracovat jen tehdy, když se mu zrovna chce. O což se někteří žáci, někdy dokonce i za podpory rodičů, snaží.“

Druhým rizikem je, jak už jsem říkal, nevhodné chování žáků. Ať už jde o vyrušování při vyučování, které brzdí ostatní děti v práci a učitelé komplikuje výuku, nebo násilné chování vůči spolužákům, nevhodné chování vůči učitelům. V takové atmosféře se špatně pracuje. Bezpečně

prostředí je přece jednou ze základních podmínek učení.“

Pomoc je nablízku, nebo v nedohlednu?

Poslanci se snažili pomoci učitelům v tomto směru novelou školského zákona, která nově uvádí práva a povinnosti pedagogů. Školský terén ji přijal s nedůvěrou. Jestli oprávněně, nebo ne, ukáže až čas. Může vůbec někdo učitelům pomoci?

„Pokud má škola jasnou vizi toho, co a proč dělá, pokud má oporu ve školské radě a umí se obhájit, pak vlastně další pomoc ani nepotřebuje,“ soudí K. Tomek, když dodává, že předpokladem jsou ovšem sebevědomí, plně profesionální učitelé. „Pak se ve škole vytvoří bezpečné prostředí téměř automaticky. V takové škole se děti cítí dobře, učí se a rodiče školu vnímají jako přátelskou. Oproti škole, kde vládne chaos, kde se učitelé bojí vystoupit proti těm, kdo narušují bezpečné prostředí, je to velký rozdíl.“

S Annou Doubkovou se shodli, že pomoci by možná mohlo deklarování pravidel a nutnost jejich dodržování. Zdůrazňování toho, že škola bez pravidel nemůže plnit svoji funkci. „Pro učitele je těžké pracovat v medializované společenské situaci, kdy něco platí za chvíli to neplatí. Kdy na sebe politici dělají kulišárny a podrazy. Učitelům se pak špatně vysvětluje, že normální je chovat se slušně. I když učitel společenskou situaci těžko změní, i v daných podmínkách se vyplácí vytvořit ve škole podporující prostředí. Získat pro filozofii školy co nejvíce rodičů, což předpokládá dát jim dostatek informací, aby ji pochopili.“